

**Каленюк О. М.,**  
канд. пед. наук, доцент  
кафедри образотворчого мистецтва  
Східноєвропейського національного  
університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

## **ХУДОЖНЄ ВИТИНАНКАРСТВО В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ХУДОЖНИКА-ПЕДАГОГА**

*Анотація...* У статті проаналізовано художньо-зображальні засоби та принципи композиційної побудови витинанки, що вирізняють пластичну мову у народній і професійній творчості. Визначено специфічні ознаки художнього витинанкарства як техніки, використання якої впливає на формування композиційних умінь майбутніх художників-педагогів. Окреслено основні принципи роботи технік художнього витинанкарства, що застосовуються в освітній практиці підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

*Ключові слова:* витинанкарство, художник-педагог, орнаментальна композиція, монокомпозиція.

*Постановка проблеми у загальному вигляді, її зв'язок із важливими завданнями...* Під впливом науково-технічного прогресу зростає роль творчої особистості як індивідуальності, яку вирізняє креативне творче мислення, реалізоване в мистецькій діяльності. З огляду на це, важливого значення набуває фахова підготовка майбутніх художників-педагогів. У процесі засвоєння фахових знань декоративно-прикладне мистецтво розглядаємо як значущий чинник трансформації конкретного

навчального матеріалу в особисті цінності, які визначатимуть фаховий рівень студента в майбутній художньо-педагогічній діяльності.

У контексті художньо-педагогічної освіти на особливу увагу заслуговує вивчення і використання технік сучасного витинанкарства. Означений вид мистецтва у професійній підготовці майбутніх фахівців, що акумулює в собі традиції у поєднанні з сучасними можливостями декоративно-прикладних мистецтв, забезпечує формування композиційних умінь студентів, впливає на розвиток творчих здібностей, а також вирізняється значущим потенціалом виховних спектрів впливу.

*Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми, виокремлення невирішених її частин...*

Різномасштабні проблеми, пов'язані з дослідженням художнього витинанкарства як різновиду декоративно-прикладного мистецтва входять до кола наукових інтересів відомих науковців. Так, функціональні, стилістичні та декоративні особливості народної витинанки висвітлено у публікаціях В. Гагенмейстера, М. Селівачова, М. Станкевич. Праці Н. Гуляєвої, З. Косицької, В. Мельника, І. Міщенко, О. Швець репрезентують лише часткові, епізодичні відомості про народне витинанкарство та його майстрів. У студіях мистецтвознавців – Г. Гірник, Г. Міщенко, Л. Рожко-Павленко, О. Тихонюк, А. Шевчук, Д. Шинкаренко досліджена творчість професійних майстрів витинанки. Незважаючи на кількість розвідок, констатуємо, що дидактичний потенціал художнього витинанкарства у публікаціях не відображено. Про використання витинанки на уроках образотворчого мистецтва, трудового навчання та заняттях гуртків свідчать поодинокі праці Н. Бондаренко, Н. Каціло, О. Полевікової, С. Романцова. До глибшого аналізу

цієї техніки в контексті художньої підготовки студента вищого навчального закладу спонукають статті А. Пушкарьова, М. Станкевича, О. Тихонюк.

**Формулювання мети статті:** висвітлити дидактичний потенціал художнього витинанкарства та розкрити його роль і значення у фаховій підготовці майбутнього художника-педагога.

**Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів...**

В Інституті мистецтв Східноєвропейського університету імені Лесі Українки опанування змістом і техніками художнього витинанкарства передбачено метою дисципліни «Декоративно-прикладне мистецтво». Завданнями курсу передбачено теоретичне і практичне засвоєння орнаментальних, колористичних, типологічних і технічних особливостей основних традиційних видів декоративно-прикладного мистецтва відповідно до освітньо-професійної програми фахової підготовки. Ознайомлення з історією розвитку витинанкарства на Україні, прототипами витинанки, композиційними схемами на прикладі традиційної витинанки дає можливість студенту вивчити принципи рапортної організації орнаментів, основ декоративної орнаментальної композиції та монокомпозиції, усвідомити естетичні смаки наших пращурів. Ознайомлення зі стилістикою творів сучасних професійних художників, майстрів витинанки, спонукає студентів до сприйняття техніки крізь призму сьогодення.

В основі українського народного витинанкарства – паперовий декор українського житла першої половини XIX століття, що відрізнявся декоративним спрямуванням і спирався на широкий діапазон технічних прийомів виготовлення, різноманітну рапортну будову та традиційні народні мотиви

українського орнаменту у порівнянні з сюжетними західно-європейськими [2, с. 220].

У народному українському витинанні орнаментальні мотиви утворилися під впливом народних видів художньої творчості, зокрема вишивки, ткацтва, розпису, художньої обробки шкіри. Композиції народної витинанки – це стрічкові (стрічковий рапорт) – рушнички, рамки фіранки до вікон, центрально-симетричні (центральний променевий розетковий рапорт) – розетки або «зірки», елементи яких часто запозичені з рослинних орнаментів, в яких мотив вписується в коло, квадрат; і дзеркально-симетричні (геральдичний рапорт) – витинанки дерев, вазонів, птахів, хатніх тварин та «ляльок». Як правило, серед рослинних мотивів, частіше тарпляються, квіткові (мотиви трав, маків, волошок у житі, бузку, грон калини).

Оригінальним композиційним прийомом можна назвати використання схеми перехрестя, закладеної у зображенні рушників, жестів рук, схрещеної зброї, музичних інструментів. Ця схема символічна: в одному випадку вона набуває значення захисту від недолі, в іншому – міцність людської дружби [1, с. 80].

Фольклорна активізація виду народного мистецтва, як зазначає мистецтвознавець О. Найден, пов'язана не з відродженням архаїчних культів, вірувань, обрядів, а, навпаки, – з частковою або повною втратою останніми магічних, суто обрядових властивостей і посиленням духовних, функціонально-побутових і художніх начал [6, с. 14]. Наприклад, розвиток сучасної витинанки в межах окремих центрів набув масового характеру завдяки сприятливим соціально-побутовим, фольклорно-духовним та іншим умовам.

За технологічними особливостями витинанки вирізняють: прості, або одинарні (виконані з одного аркуша паперу); складні (з кількох аркушів паперу, поліхромні). При цьому складні можуть бути накладними (папір накладають один на другий) або складеними (твори, елементи утворюють єдине ціле).

Вже з перших лабораторно-практичних занять студент повинен чітко усвідомити той факт, що навчаючись основам роботи в галузі декоративно-прикладного мистецтва необхідно поряд із відпрацюванням навичок роботи в матеріалі розвивати композиційні знання і вміння побудови орнаментальної композиції. Позитивний результат роботи залежить від знання законів орнаментальної композиції (закон пропорційності; закон супідрядності, закон трьохкомпонентності, закон контрасту, закон орнаментального контрапункту, закон простоти); знання виражальних засобів орнаментальної композиції (точка, пляма, лінія, колір, фактура); знання основних закономірностей орнаментального мистецтва (статики і динаміки) й умілого використання цих законів і закономірностей у своїй роботі.

Завданням для студентів є виконання простої витинанки дзеркально-симетричної композиції, що сприяє формуванню композиційної грамотності – вміння стилізувати природні мотиви в елементи традиційного народного орнаменту, трактування силуетними формами, дотримання стилістики та інших композиційних властивостей. Акцентується увага на позитивних її проявах до яких відносимо, насамперед, традиційність. Відомо, що основними традиційними ознаками української витинанки є її рапортність на основі дзеркальної чи осьової симетрії; творення зображень, вирізаних із одного аркуша (одинарних) або з декількох елементів (складних, тобто аплікаційних), а також

комбінованих, коли використовують декілька технік, зокрема розписів. У завданні студентам потрібно витримати особливості традиційної витинанки, в якій домінують геометричні, фіто-, антропо-, орніто-, зооморфні й архітектурні зображення. [5, с. 26]. Для виконання студентам пропонуються традиційно характерні центральна і дзеркальна симетрія (білатеральна симетрія) в трактуванні композиції, сталі технологічні прийоми, декоративізм (Рис.1,2) .

Сучасні майстри витинанкарства використовують такі типи композиційних схем, як композиція, сформована за принципом дзеркальної симетрії (богиня з прабогами, світове древо, поодинокі фігури з піднятими чи опущеними руками); стрічкова композиція; обертова композиція [4, с. 15]. Для ознайомлення студентам демонструється творчість Ольги Шинкаренко, Людмили Проценко, Дмитра Власійчука, Юлії Датченко та інших [9]. Образна орнаментально-символічна мова витинанок народних майстрів багата на етнічну символіку, а тому сприяє поверненню етнопам'яті, відкриває світ пращурів, повертає до джерел національної духовності.



Рис.1. Ю. Рудчик  
«Дерево миру»

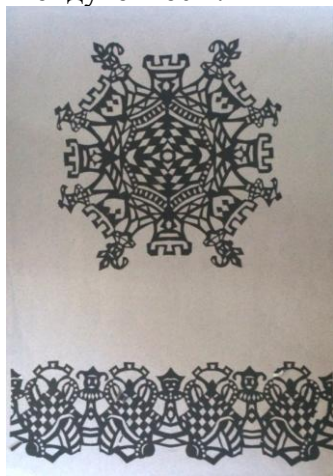


Рис.2. Л. Міліщук  
«Шахматна партія»

У виконанні простої витинанки акцентується увага на колористичному та тоновому поєднанні паперу. Важливими аспектами у цьому контексті є гармонія вибору кольорів паперу і тонових контрастів, який посилює звучність витинанки загалом і її силуетних елементів зокрема. Площина паперу буде виразною лише в протиставленні з простором. Внаслідок тонового контрасту композиція набуває виразності, «нюансне» поєднання кольорів нівелює саму сутність простої витинанки.

У ХХ ст. із втручанням художника-професіонала в творчість народного майстра шляхом поступової переорієнтації на міську культуру, система орнаменталістики відокремлюється від її конструктивної основи, сюжет починає домінувати над декором. Відтак відбувся перехід від декоративних трактувань у площину реального за допомогою засобів професійного мистецтва. [4; с.16].

Яскраво виражені новаційні риси з'являються в українській витинанці у 1990-х рр. і стають масовими на початку ХХІ ст. Новітні особливі ознаки художнього витинанкарства проявляються в ускладненні композиції, стилістичному наближенні до гравюри, мистецтва силуету, деколи до деталізації, натуралізму. У витинанні з'являються сюжетні сцени, літературні персонажі, пейзажі, натюрморти, сакральні зображення, образно-асоціативні композиції. Професійне витинанкарство характеризується використанням станкової картини та декоративного панно. Сучасні майстри витинанки самовіддано продовжують і розвивають художні традиції української культури. На лабораторних заняттях студенти знайомляться з творчістю таких професійних художників як Василь Корчинський, Андрій Пушкар'юв, Микола Теліженко, Олена Тихонюк [9]; витинанками волинських художників

Світлани Костукевич, Ярослави Галькун та інших, митців із відчуттям художнього стилю, з самобутньою творчою уявою, глибоким національним мисленням, із сучасною інтерпретацією образів і композиційною трактовкою.

На основі ознайомлення з інформацією про професійне художнє витинанкарство та його особливості студентам пропонується виконання другого завдання – декоративного панно в техніці витинанки (Рис.3,4). Це – складна орнаментальна структура, тому основною метою для студентів має бути побудова чіткої і конструктивної композиційної схеми. Основні вимоги до побудови такої схеми: замкнутий або частково замкнутий стан композиції, який забезпечується контурними обмеженнями мотивів, їх ритмічним рухом і домінантою, орієнтованою на центральну частину площини, зрівноваженість по формі, кольору і світлотіньовим співвідношенням елементів композиції. Внаслідок цього художній витвір набуває цілісності і завершеності, виразності і гармонійності тощо. Процес розроблення композиції складається з двох етапів: спочатку, на основі задуму, продумують композицію в цілому, потім визначаються із формами елементів, що утворять майбутню композицію. Форми повинні нагадувати обриси простих геометричних фігур – трикутника, квадрата, кола. Це форми, які зрозумілі для глядача, а елементи композиції, які нагадують прості геометричні фігури сприймаються природньо. Елементи композиції мають бути єдиним цілим. Важливим у такому випадку є композиційний центр, який можна виокремити за рахунок величини, кольору, тону чи форми; ритм – повторення елементів, масштаб – відношення розміру елементів до розміру формату загалом, рівновага – за умови дотримання якої всі



елементи зрівноважені між собою і з форматом композиції, контраст – активне зорове протиставлення розмірів, форм, тону, кольору, і нюанс - ледь помітна відмінність одного елемента чи кольору .



Рис. 3. А. Бурдуковська  
«Козацька доба»



Рис. 4. Ю. Вінчук  
«Знаки»

Для розвитку наявних умінь і подальшому перетворенню цих умінь у навички студентам пропонується використати як елементи для орнаментальної композиції графічні зображення природних об'єктів, попередньо стилізувавши їх.

Трансформація реалістичних форм може мати такі аспекти, які визначені В'ячеславом Козловим для трансформації монокомпозиції натюрморту [3. с. 219-220], а саме:

1. Свідоме порушення або злам просторової перспективи і оточуючих предметів (керуючись принципом доцільності, художник змінює розміри предметів і встановлює нові співвідношення між ними).

2. Зміна кількісного складу предметів, відмова від одних і введення нових.

3. Відмова від об'ємно-просторової форми предметів, перехід на умовну, плоску, аплікативну їх трактовку.

4. Вільна інтерпретація кольорових і світлотіньових співвідношень, пошуки нових колористичних гам, за виключенням випадків, коли завдання передбачає збереження локальних кольорів предметів натюрморту, за умови змін їх форми та числа.

5. За допомогою аналізу і вивчення конкретної форми створення шляхом синтезу нової форми на основі їх початкової характеристики.



Рис.5. О. Юр'єв  
«Берестечко»



Рис.6. П. Порицький  
«Подих віків»

Студентам пропонуються творчі завдання привнести самобутнє, оригінальне у вирішенні теми, композиції роботи (Рис.5,6).

Ньюансність кольору і тону є важливими у виконанні складної витинанки, коли кольори накладної частини композиції (два чи три) повинні бути в нюансі між собою і в контрасті до фону.

Сучасна витинанка – це композиція, в якій зникають рапортні повторення і робота наближається до аплікативної трактовки, до моно композиції, в якій елементи згруповані з акцентом у центрі площини.

О. Грищенко підкреслює графічну виразність цього виду ДПМ, якому притаманна лаконічність зображення, чіткий силует, площинне вирішення, що пояснюється оптимальним співвідношенням обмежених графічних засобів і широких можливостей художньої виразності [1, с. 76].

Образна мова народних витинанок наповнена етнічною символікою, що є прикладом лаконізму форм і мистецької довершеності творів. Витинанки професійних майстрів мають неабиякий вплив на формування витинанки в навчальному процесі ВНЗ (зокрема роботи В. Корчинського, А. Пушкарьова, М. Теліженка). Художники використовують багаторівневі композиції, відмовляються частково або повністю від симетричного її трактування, використовують тонування паперу й ефекти падаючої тіні для досягнення максимальної просторовості твору. Викладачі дисципліни «Декоративно-прикладне мистецтво» Каленюк Ольга Миколаївна та Вахрамєєва Галина Іванівна пропонують теми міфологічного, обрядового характеру. Ознайомлення студентів вишу з творами сучасних професійних митців у галузі художнього витинанкарства дає поштовх до розробки філософських тем, створення композицій складної будови, використання нових матеріалів і принципів трактування. Старший викладач Г. І. Вахрамєєва пропонує експериментувати у використанні фактурного паперу, тканини, шкіри [7, с. 214], наголошується увага на виявленні стилістичних якостей композиції за мотивами творчості відомих художників і на основі опрацьованого матеріалу виявлення нових стилістичних характеристик. Під керівництвом доцента О. М. Каленюк студенти в техніці художнього витинанкарства виконують курсові та кваліфікаційні роботи.

Роботи студентів СНУ імені Лесі Українки було експоновано на обласній виставці витинанки «Паперова витинанка» (м. Луцьк), виставці студентської витинанки «Мелодії мережаного Всесвіту» в рамках Першого Всеукраїнського бієнале студентської графіки (м. Київ). Кожного року викладачі дисципліни організують виставку «Паперове серце», присвячену Дню Святого Валентина.

Кошти від продажу листівок у техніці витинанки та інших декоративних технік з паперу жертвують на потреби дитячого сиротинця. Благодійницька акція спрямована також на популяризацію серед молоді цього різновиду декоративно-прикладного мистецтва.

***Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок з напрямку...*** Сучасне трактування витинанки як тематичного колажного панно, просторового артоб'єкту, декоративного елементу в оформленні листівок, книг, вітрин, сцен додає їй нового звучання, розширюючи графічні, пластичні, декоративні можливості і формує базу для асоціативного мислення студента, розвитку його композиційної культури, виховання художнього смаку, відчуття стилістики твору.

Пластично-образні якості художнього витинанкарства, його дидактичний і виховний потенціал мають широкі можливості використання у майбутній творчій та педагогічній діяльності студента ВНЗ.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Грищенко О. С. Техніка витинанки в оформленні української книги /Олена Сергіївна Грищенко. // Мистецтвознавство: зб. наук. пр. — Львів, 2007. — Ч. 2. — С. 75-82.

2. Декоративно-прикладне мистецтво: навч. посіб. для студ. худ.-граф. фак-тів, учнів пед. училищ / Є. А. Антонович, Р. В. Захарчук-Чугай, М. Є. Станкевич. – Львів: Світ, 1993. – 272 с.

3. Козлов В. Н. Основы художественного оформления текстильных изделий: учебн. для вузов. / Вячеслав Николаевич Козлов. – М.: Легкая и пищевая промышленность, 1981. – 264 с.; илл.

4. Коновалова О. В. Антропоморфні мотиви української народної орнаментики ХІХ – ХХ ст. (іконографія, символічний контекст, художні особливості) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.06 «Декоративне і прикладне мистецтво»/О. В. Коновалова – Івано-Франківськ, 2010. – 21 с.

5. Косицька З. Провідні сучасні майстри української витинанки (за матеріалами ІV Всеукраїнського «Свята витинанки» - 2008)/ З. Косицька// НАНУ; ІМФЕ ім. М. Рильського. - Вип. 9. - К., 2009. - С. 25-30.

6. Найден О. Орнамент українського розпису (АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. / О. Найден – К.: Наукова думка, 1989. – 136 с.

7. Тихонюк О. Витинанка в художньо-педагогічному процесі / О. В. Тихонюк // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. – 2009. Вип. 15-16. – С. 212-217.

8. Тихонюк О. В. Мистецтво витинанки в Україні кінця ХХ – початку ХХІ століть: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.06 «Декоративне і прикладне мистецтво» /О. В. Тихонюк. - Івано-Франківськ. 2010. – 17с.

9. Українська витинанка. Альбом-каталог / Автор-упоряд.: Є.Шевченко, В.Корнієнко. – К.: Народні

джерела, 2013. – 112с.: іл. (Скарби українського народного мистецтва).

## REFERENCES

1. Hryščenko O. S. Texnika vytynanky v oformlenni ukrajinskoji knyhy /Olena Serhijivna Hryščenko. // Mystectvoznavstvo: zb. nauk. pr. — Lviv, 2007. – Č . 2. – S. 75-82.

2. Dekorativno-prykladne mystectvo: navč. posib. dlja stud. xud.-hraf. fak-tiv, učniv ped. učylyšč / Je. A. Antonovyč, R. V. Zaxarčuk-Čuhaj, M. Je. Stankevyč. – Lviv: Svit, 1993. – 272 s.

3. Kozlov V. N. Osnovi xudožestvennoho oformlenija tekstylnix yzdelyj: učebn. dlja vuzov. /Vjačeslav Nykolaevyč Kozlov. – M. : Lehkaja y pyščevaja promišlennost, 1981. – 264 s.; yll.

4. Konovalova O. V. Antropomorfni motyvy ukrajinskoji narodnoji ornamentiuky XIX – XX st. (ikonohrafija, symvoličnyj kontekst, xudožni osoblyvosti) : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. mystectvoznavstva: spec. 17.00.06 «Dekorativne i prykladne mystectvo»/O. V. Konovalova – Ivano-Frankivsk, 2010. – 21 s.

5. Kosycka Z. Providni sučasni majstry ukrajinskoji vytynanky (za materialamy IV Vseukrajinskoho «Svjata vytynanky» - 2008)/ Z. Kosycka// NANU; IMFE im. M. Rylskoho. – Vyp. 9. - K., 2009. – S. 25-30.

6. Najden O. Ornament ukrajinskoho rozpysu (AN URSR. Instytut mystectvoznavstva, folkloru ta etnohrafiji im. M. T. Rylskoho. / O. Najden – K. : Naukova dumka, 1989. – 136 s.

7. Tyxonjuk O. Vytynanka v xudožno-pedahohičnomu procesi / O. V. Tyxonjuk // Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Mystectvoznavstvo. – 2009. Vyp. 15-16. – S. 212-217.

8. Tyxonjuk O. V. Mystectvo vytynanky v Ukraini kincja XX – počatku XXI stolit: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. mystectvoznavstva: spec. 17.00.06 «Dekoratyvne i prykladne mystectvo» /O. V. Tyxonjuk. - Ivano-Frankivsk. 2010. – 17s.

9. Ukraijnska vytynanka. Albom-kataloh / Avtor-uporjad.: Je.Ševčenko, V.Kornijenko. – K. : Narodni džerela, 2013. – 112s.: il. (Skarby ukraijnskoho narodnoho mystectva).

**Kalenjuk O. M. Artistic papercutting within context of the preparation of the future artist-teacher**

*Annotation.* Analysis of artistic and expressive means and principles of composition construction of papercutting were done that distinguish its plastic language in the popular and professional creative work. Characteristic features of art papercutting process was defined as technique that develops composition skills of the student and future artist-teacher. Basic principles of the art in technology of papercutting process are shown, used in practice of the Visual Art Chair of Lesya Ukrainka Eastern European National University.

**Keywords:** papercutting process, artist-teacher, ornamental composition, monocomposition.

**Каленюк О. Н. Художественное вытынанкарство в контексте подготовки будущего художника-педагога**

*Аннотация.* Проанализированы художественно-изобразительные средства и принципы композиционного построения вытынанки, которые отличают ее пластический язык в народном и профессиональном творчестве. Определены характерные признаки художественного вытынанкарства как техники, которая формирует композиционные умения студента, будущего

художника-педагога. Определены основные принципы работы в технике художественного вытынанкарства, которые используются в практике кафедры изобразительного искусства ВНУ имени Леси Украинки.

**Ключевые слова:** вытынанкарство, художник-педагог, орнаментальная композиция, монокомпозиция.